

11. Keitä olivat siirtokarjalaiset? Tunnetko ketään Karjalasta muuttanutta? Virtaako suonissasi mahdollisesti "karjalaista verta"? Haastattele jotakin siirtokarjalaista heidän evakkomatkastaan.
12. Missä Siikajokilaakson paikkakunnalla oli puolalaisia pakolaisia? Keitä he olivat?
13. Sodan päätyttyä eri puolille Siikajokilaaksoa perustettiin rintamamiehille ja siirtokarjalaisille tarkoitettuja uusia asutusalueita. Ota selvää, syntyikö kotikuntaasi tällaisia asutusalueita?
14. Ota selvää, onko esimerkiksi isovanhemmillasi nk. kenttäpostikirjeitä rintamalta ja tuo niitä nähtäväksi kouluusi. Mitä asioita kirjeissä käsiteltiin? Miksi kirjeissä ei ole postileimaa?

8. Suuret katovuodet 1696-1697 ja 1867-1868

Entisajan siikajokilaaksolaisen jokapäiväinen elämä oli jatkuvaa taistelua nälkäräjällä. Hyvä satovuosi oli pikemminkin poikkeus kuin sääntö. "Pettuleipään" jouduttiin turvautumaan hyvinäkin vuosina.

Tiettävästi pahin maotamme kohdannut nälänhätä sattui 1690-luvulla. Katojen sarja alkoi jo vuonna 1601, joka tunnettiin suuren "olkivuoden" nimellä. Hallitukselle virtasi valituksia eri puolilta Pohjanmaata, joukossa oikeita kauhukuvauksia. Eräässäkin pohjoispohjalaisessa valituksessa kirjoitettiin, että asukkaat olivat ravintoa hankkiakseen joutuneet syömään lapsiaan ja vieläpä luutkin oli pitänyt petkeleellä survoa syöntikelpoiseksi. Kaikkiaan ennen suurta nälkäkatastrofia Siikajokivarressa oli 1600-luvulla ainakin 19 pahaa katovuotta, joista vaikeimmat vuosina 1601, 1641, 1642, 1669, 1687 ja 1695. Esimerkiksi vuonna 1642 Launolassa, Piippolassa, Pulkkilassa, Lamulla ja Tavastkengällä menetettiin koko sato.

Vuoden 1696 suurkadon aiheutti juuri edellisen vuoden huonosta sadosta johtunut kylvösiemenen puute. Tilannetta pahensi vielä kesän 1696 tavaton vetisyys. Niinpä sitten seuraavana talvena ei ollut juuri mitään syödä. Kun aliravitsemus lisäksi aiheutti väestön vastustuskyvyn alentumisen, pääsivät monet kulkutaudit, etenkin lavantauti, kylvämään kuolemaa. Kun kotiseudulla ei ollut ravintoa, lähdettiin sitä suurin joukoin etsimään muualta. Vaeltavat kerjäläiset levittivät siten kulkutauteja yhä laajemmalle.

Aikavälillä 29.9. 1696-29.9. 1697 Siikajokilaaksossa kuoli 888 henkilöä. Luku on todella valtava, kun alueen henkikirjoitettu väestö oli edellisena vuonna 1121 henkeä. On tosin huomattava, että kuolleiden joukossa oli paljon muualta vaeltaneita kerjäläisiä.

Tilanteen vakavuus käy esille mm. pohjoispohjalaisten valtiopäivävalituksesta vuodelta 1697. Siinä mm. todetaan, että miesten piti

lähteä metsään mukanaan vain pettuleipää. Lisäksi valitettiin, ettei väestö kyennyt ostamaan suolakalaa ja maitoa lapsille ja sairaille. Valtiovallan toiminta nälänhädän lievittämiseksi oli hidasta. Vasta kesällä 1697 Suomeen saatiin viljaa lievittämään vielä elossa olevien hätää.

Vuosien 1696-1697 nälänhädällä oli pitkälliset vaikutukset Siikajokilaakson elämään. Mm. väestömäärän ja taloluvun kehitys hidastui tuntuvasti. Samalla monet talot vaihtoivat omistajaansa, kun edelliset asukkaat olivat menehtyneet nälkään ja tauteihin.

Viimeisin suuri nälänhätä oli vuosina 1867-1868. Sitäkin oli edeltänyt sarja täydellisiä tai osittaisia katovuosia. Vuonna 1865 Siikajokilaaksossa - Siikajokea lukuunottamatta - koettiin paha kato, jota seurasi lavantautiepidemia. Kato seurauksineen aiheutti vuonna 1866 valtavan kuolleisuuden, jota Piippolaa, Pulkkilaa ja Siikajokea lukuunottamatta ei ylitetty edes pahimpana katovuonna 1867-1868 (ks. sivun 173 asetelmaa). Joinakin kesän 1866 päivinä haudattiin joukko-hautoihin parisenkymmentä ruumista kerrallaan. Kaikille ei ennätetty valmistaa arkkuja, vaan vainajat laskettiin hautaan niinisäkeissä. Paavolan yli 100 vuotta vanha Tukholmassa valettu kirkon iso kello halkesi alituisten kuolonkellojen soittamisen vuoksi. Mutta pahin oli vielä edessä.

Syksyn 1866 sato oli 1860-luvun parhaita. Seuraavaa kevättä odotettiin jännittyneinä. Talvi oli alkanut ankarilla lumituiskuilla ja pakkasilla, ja ne jatkuivat pitkälle kevääseen. Lumi oli kuitenkin toukokuun alussa hiljalleen sulamassa, kunnes 18.5. alkoivat jälleen kovat tuiskut. Esimerkiksi Piippolan metsissä oli kuukauden puolivälissä lunta 90-105 cm. Kestilästä kirjoitettiin, että kesäkuun ensimmäisenä päivänä aavat olivat alkaneet hiljalleen sulaa ja Siikajoen jäät olivat liikkeellä. Keskijuoksultaan joki laski jäänsä vasta 2.6.

Kesäkuun alkupuolen säät olivat koleita. Lehtipuut seisoivat alastomina ja yleisesti uskottiin tulevan lehdetön juhannus. Kolme päivää ennen keskikesän juhlaa tapahtui säässä huomattava muutos. Koitti suoranainen helle. Maa alkoi nopeasti viheriöidä, ja lehti kasvoi lähes täydeksi juhannukseen mennessä. Varjoisimmilta paikoilta lumi hävisi vasta juhannukseksi. Heti juhannuksen jälkeen ilma jälleen viileni.

Kestilässä, Piippolassa ja Pulkkilassa koittivat ankarat yöhallat elokuun 22. ja 23. päivänä, muualla jokilaaksossa syyskuun 3. ja 4. päivänä. Ennen juhannusta tehdyistä kylvöistä saatiin hallaa kestävillä alueilla jollakin tavoin ihmisravinnoksi kelpaavaa syötävää, juhannuksen jälkeen kylvetyistä viljoista tuskin muuta kuin olkia.

Siikajokilaakson kuolleisuus vuosina 1865-1869

vuosi	Kestilä henk.	Paavola henk.	Piippola henk.	Pulkkila henk.	Rantsila henk.	Revonl. henk.	Siikajoki henk.
1865	36	101	78	64	109	54	48
1866	167	354	187	225	221	153	80
1867	63	131	68	109	121	29	42
1868	153	180	268	275	203	120	90
1869	38	65	24	32	46	20	34

Pahiten kadosta kärsivät Kestilä ja Piippola-Pyhäntä. Toiseksi pahiten Pulkkila ja Rantsila. Kolmanneksi pahiten halla vioitti Paavolan ja Revonlahden viljoja. Paavolan Lapinkylä ja Luohua olivat verrattavissa jokivarren latvaseurakuntien pahimpiin katoalueisiin. Vähäisin kato oli Siikajoella, mutta sato oli sielläkin vain 30-50% normaalista.

Joulukuun asti selvitettiin ilman hätäravintoa. Sen jälkeen jouduttiin syömään pettuleipää ja muita hätäravintoaineita, kuten poronjäkälää, sienä, olkileipää, vehkaa, naavaa ja jopa sammalta. Hevosensihaa olisi kyllä ollut runsaasti tarjolla, mutta väestö piti sitä ihmisravinnoksi kelpaamattomana.

Vuonna 1868 kuolleisuus kohosi jälleen suureksi, kuten yllä oleva asetelmä osoittaa. Pahin tilanne oli Pulkkilassa. Kuolleisuutta ei aiheuttanut varsinaisesti nälkä, vaan aliravitsemukseen liittyneet sairaudet, erityisesti lavantauti. Siikajokilaakson väkiluku vähentyi katovuosikymmenellä 1860-1869 kaikkiaan 1443 hengellä.

Kerjäläisten ja muiden avuntarvitsijoiden määrä oli suuri. Heitä var-
ten perustettiin kuhunkin seurakuntaan työ- ja köyhäinhuoneita, joita kansa kutsui "nälkämeijereiksi". Työhuoneissa köyhät valmistsivat erilaisia käsityöntuotteita ruokansa eteen. Köyhäinhuoneissa ei ollut työvelvotetta. Myöhemmin jouduttiin perustamaan vielä sairashuoneita. Työ-, köyhäin- ja sairashuoneet muuttuivat keväällä 1868 taudinpesiksi, joista tartunta levisi muuallekin. Piippolan työhuoneeseen, kun se avattiin joulukuun puolivälissä, tuli samana päivänä 128 henkeä. Silloinjo epäiltiin, ettei se voi kauan aikaa toimia.

Valtiovalta koetti helpottaa tilannetta järjestämällä hätäaputoita. Pääasiassa ne olivat tietoita ja soiden kuivatuksia. Suurin osa tietoista oli Rantsilassa, jonne kerääntyi työntekijöitä - miehiä, naisia ja lapsia - kaikkialta Siikajokivarresta ja sen ulkopuoleltakin. Sano-

malehdissä valitettiin usein sitä, että kruununjauhoja saadakseen oli tehtävä työtä nälkäisenäkin. Eräs Siikajokilaakson talollinen kirjoitti vuonna 1868, että "kun alkaa horjuen kävellä, niin ei silloin paljon työskennellä".

Vuonna 1868 saatiin hyvä sato, mutta taloudellinen tilanne ei heti korjaantunut. Väestöä rasittivat vuosikausia verorästit, viljalainat ja muut lainat. Katovuosien seuraukset näkyivät ensiksi tilojen pakko-huutokauppoina ja omaisuuden ulosottoina. Kokonaiset kyläkunnat, kuten Pulkkilan Leskelänkylä ja osa Vornaa, joutuivat pankkien omistukseen. Pankit vuokrasivat saamiaan tiloja joko entisille asukkaille tai ulkopuolisille tai ne jäivät täysin autioiksi.

Vuosien 1867-1868 suurkadolla oli myös eräs myönteinen vaikutus. Se osoitti väestölle lopullisesti yksipuolisesti viljanviljelyyn perustuneen maatalouden haavoittuvuuden ja kiihdytti maatalouden rakennemuutosta. Siikajokilaakson väestö alkoi siirtyä yhä enemmän karjatalouteen.

Vuosien 1867-1868 jälkeenkin Siikajokilaaksossa on koettu vaikeita katovuosia, mutta turvana oli nyt karja. Pahimmat kadot olivat 1892-1893 ja 1902. Viimeisin vaikea katovuosi on ollut 1923.

* * * *

POHDITTAVAA:

1. Milloin Siikajokilaaksossa on koettu pahimmat nälkävuodet?
2. Miksi arvelet vuotta 1601 kutsutun "olkivuodeksi"?
3. Kerro pohjoispohjalaisten valituksesta vuodelta 1601?
4. Kuinka paljon väestöä menehtyi Siikajokilaaksossa vuosien 1696-1697 nälkäaikana?
5. Miten vuoden 1696-1697 nälänhätä heijastui jokilaakson kehitykseen?
6. Kuvaile vuoden 1867 poikkeuksellisia sääolosuhteita? Milloin lähtivät Siikajoen jäät? Milloin ne tavallisesti lähtevät? Mikä oli lopullinen "niitti" sille, että vuodesta 1867 tuli katovuosi?
7. Missä osissa Siikajokilaaksoa kato oli pahin? Mikä seurakunta selvisi vähimmällä?
8. Ota selvää, mitä oli pettuleipä? Ota selvää, onko kukaan tuntemista si vanhemmista ihmisistä joutunut syömään pettua? Mitä muita hätäravinteita käytettiin vuosina 1867-1868? Erästä ravintoa olisi ollut runsaastikin saatavilla. Mitä se oli? Miksi sitä ei kuitenkaan käytetty?
9. Sekä vuosina 1696-1697 että 1867-1868 väestö ei kuollut varsinaisesti nälkään, vaan mihin?
10. Kuinka paljon Siikajokilaakson väkiluku väheni 1860-luvulla?
11. Mikä oli 1860-luvun pahin kuolleisuusvuosi omissa kunnassasi? Laske, kuinka paljon prosentteina kuolleisuus oli tuona vuonna suurempi kuin "normaalivuonna" 1869?